

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ХУДОЖНЬО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ І. Ю. РЕПІНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СЬОГОДЕННЯ: ШЛЯХИ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ СПАДЩИНИ ТА ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Шевченко Ольга

м. Чугуїв

В умовах повномасштабної російської агресії проти України, питання збереження національної ідентичності та переосмислення історико-культурної спадщини набувають особливої актуальності. Культурні інституції, зокрема музеї, стають ключовими центрами для формування стійкості громад, деколонізації суспільної свідомості та протидії інформаційним маніпуляціям. Воєнний час вимагає від них швидкої адаптації та розробки інноваційних підходів до взаємодії з аудиторією, що акцентує потребу в ефективній проєктній діяльності.

Сучасна історіографія та музеєзнавство стикаються з викликом переосмислення постатей та наративів, що були колонізовані або викривлені радянською пропагандою. Зокрема, постать Іллі Рєпіна, видатного художника, уродженця Чугуєва, тривалий час функціонувала в українському культурному просторі через призму імперського дискурсу. Це призвело до формування викривлених уявлень про його особистість та творчість, а також до знецінення локальної культурної спадщини як фактора сталого розвитку. Проблема полягає у відсутності оновленого, деколонізованого наративу, який би інтегрував постать художника в український контекст та сприяв поглибленню локальної ідентичності, особливо серед молоді.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю розробки та апробації проєктів, що ефективно працюють з травмованою війною громадою, сприяють критичному переосмисленню історії та використанню культурної спадщини як ресурсу для відновлення та розвитку. Досвід Художньо-меморіального музею І. Ю. Рєпіна, який у 2024 році реалізував проєкт «Ілля Рєпін: далекий близький», демонструє практичні шляхи вирішення цих завдань, поєднуючи наукові дослідження, освітні та інтерактивні формати для залучення різних цільових груп.

Мета статті – проаналізувати досвід реалізації проєкту деколонізації культурної спадщини Іллі Рєпіна в умовах воєнного часу та визначити його вплив на формування локальної ідентичності.

Проєкт «Ілля Рєпін: далекий близький» [5] реалізувався Художньо-меморіальним музеєм І. Ю. Рєпіна у партнерстві з ГО «РЕПІНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР» за

підтримки Фонду «Партнерство за сильну Україну», що фінансується урядами Великої Британії, Естонії, Канади, Нідерландів, Сполучених Штатів Америки, Фінляндії, Швейцарії та Швеції. За мету ставилося переосмислення постаті уродженця міста Чугуїв, відомого художника Іллі Рєпіна та його творчості, яка викликає неабиякий інтерес та зацікавленість серед української спільноти. Для локальної міської громади його ім'я є брендом, проте залишається фігурою контраверсійною. Основним джерелом знань та уявлень про митця до сьогодні є радянські тексти, де оптика тоталітарної доби превалує.

Музей, на підставі результатів краєзнавчих досліджень останніх 20 років, намагався донести нову інформацію про дитинство та юність художника, щоб змінити акценти сприйняття особистості, в першу чергу до найбільш чутливої аудиторії чугуївської міської громади – молоді. Для наповнення новим контентом були використані форми роботи Молодіжного центру «Кампус», який був партнером у проєкті, переважно ігрового та пізнавального формату.

Колонізований образ земляка Іллі Рєпіна стає неактуальним для молоді, а у жителів старшого покоління продовжує існувати в парадигмі радянської пропаганди. Це призводить до нехтування культурною спадщиною міста – батьківщини художника, як інструменту сталого розвитку території та позбавляє громаду перспектив. Дуже важливо, щоб художник Ілля Рєпін залишався об'єктом колективної пам'яті, яка об'єднує громаду, надає їй популярності у світі, поглиблює почуття локальної ідентичності, причетності та відповідальності за збереження культурної спадщини. Тому ми прагнули здійснити «перезавантаження» образу Іллі Рєпіна для нового покоління, очистити постать Рєпіна від ідеологічних нашарувань, розповісти його історію сучасною мовою через інтерактивні формати, показати Іллю Рєпіна не як далекого генія, а як земляка, близького та зрозумілого.

Наша головна мрія – щоб молодь не просто знала про Рєпіна, а відчувала свою особисту причетність до його історії та спадщини нашого міста.

В ході реалізації проєкту були здійснені наступні активності:

1. Читання та переклад мемуарів І.Ю. Рєпіна «Далеке близьке» та його листів у мовному клубі, доповнені квестом та інтерактивними завданнями [11].

Ми прагнули показати молоді «свого» Рєпіна. Для цього ми звернулися до найщирішого джерела – його автобіографічної книги «Далеке близьке». Спільні читання та переклад фрагментів книги українською мовою перетворилися на розмову про те, що близько кожному: дім, родина, перше кохання та мрії. Ми говорили про це разом з Іллею Рєпіним, читаючи його чуттєві та відверті тексти. Читання було доповнене віртуальним квестом рєпінськими місцями Чугуєва.

Що це дало? Учасники побачили за монументальною постаттю живу людину – талановитого письменника і свого земляка. Цей захід створив особистий зв'язок з митцем, який неможливо отримати з класичної лекції.

2. **Музейна гра «Відверта розмова з Іллею Рєпіним»** [10], в якій порівнюються власні спогади зі спогадами видатного художника, що допомагає молоді краще пізнати історію рідного міста, епоху, в якій жив Рєпін, що сприяє формуванню патріотизму, поваги до минулого.

Авторська карткова гра, розроблена з залученням професійного дизайнера, побудована як особистий діалог молоді з митцем. На одне й те саме питання відповідає учасник, а потім – Ілля Рєпін (ведучий озвучує автентичну відповідь художника, взяту з його автобіографічної книги, листів та спогадів). Теми варіюються від побутових («Хто ваші батьки?») до несподіваних («Чи траплялися з вами містичні історії?»). Такий формат створює ілюзію живої розмови, дозволяючи гравцям порівняти себе з митцем. Інформація про його життя та погляди сприймається легко та природно, наче під час особистого знайомства. В рамках цього заходу експонувалася й фотовиставка «Меми на рєпінські твори», що дозволило показати надзвичайну сучасність митця та затребуваність його творчості навіть в такому незвичному і дещо іронічному форматі.

На доповнення до гри харківська дизайнерка Юліана Алімова, яка виконувала для проєкту усі дизайнерські роботи, створила дуже цікавий пазл у вигляді мапи України, де кожна область – це фрагмент з картини Рєпіна української тематики.

3. **Запис на радіо «НАКИПЛО» серії аудіоподкастів на тему переосмислення постаті Рєпіна.** Командою проєкту були ініційовані три ключові дискусії, щоб по-новому поглянути на постать митця:

- Рєпін в контексті сучасних деколоніальних процесів в Україні: погляд ззовні [6]: Залучивши до розмови міжнародного експерта Девіда Ріффа, ми проаналізували складні питання переосмислення спадщини художника.
- Локальна ідентичність Іллі Рєпіна [4]: Разом з істориками Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна ми дослідили, як саме Чугуїв та локальне середовище вплинули на формування світогляду митця.
- Рєпін: міти, правда та взаємовплив [7]: У третьому випуску ми розвінчували стереотипи та говорили про тісний зв'язок художника з українською культурою.

Зараз маємо 1394 прослуховування подкастів. Завдяки цій активності, музей сьогодні сприймається як експерт з питання української ідентичності Іллі Рєпіна, що допомагає в подальшому формуванні наративу.

4. **Оригінальна лекція про сучасні інструменти та інновації для розкриття образу міста через культурну спадщину** та воркшоп з опанування конструктора змін обличчя Чугуєва від дослідниці Heritage Science (Упсальський університет, Швеція), к.і.н. Олени Жукової для активної частини громади, зокрема й представників органів місцевого самоврядування.

Ми провели захід, де об'єднали лекцію про інновації та практичний воркшоп. Учасники дізналися про сучасні підходи та успішні європейські кейси з перетворення культурної спадщини на ресурс розвитку, а потім команди, що складалися з посадовців, архітекторів та активістів, працювали над власними проєктами, пропонуючи конкретні ідеї для міста. Головною метою заходу було надати можливість спільно знайти відповіді на питання, як культурну спадщину з баласту громади перетворити на ефективний інструмент розвитку території, економіки та соціуму; як зробити наше місто затишним для його мешканців та привабливим для туристів. Це був не просто тренінг, а справжня лабораторія ідей для майбутнього Чугуєва. Лекція була записана та викладена на широкий загал на Ютуб-каналі музею [8], сьогодні маємо 522 перегляди. Освітній проєкт «Сучасні інструменти та інновації для розкриття образу міста через його культурну спадщину та воркшоп з опанування конструктора змін обличчя Чугуєва» був визнаний найкращим у сфері професійного розвитку дорослих за версією ГС «Українська асоціація освіти дорослих» в 2024 р. [2].

5. **Створення та презентація платформи «Земляки Іллі Рєпіна: Чугуївський історико-генеалогічний портал»**, доповнена грою «Родовід Іллі Рєпіна» [3]. Розробники платформи ІТ-компанія «Zaral», м.Київ

На нашу думку, розробка платформи вирішує питання відновлення історичної тяглості поколінь, знищеної за радянських часів. Робота з платформою дозволить будь-якій людині, що має родинні зв'язки з Чугуївщиною, в якому б куточку світу вона не перебувала, самостійно відшукати своїх предків, отримати точні дані про ім'я, вік, сімейний стан, спорідненість. На відміну від інших генеалогічних сайтів ми не плануємо здійснювати для когось генеалогічні дослідження, наше завдання навчити проводити його власноруч.

Для презентації платформи була розроблена авторська гра «Родовід Іллі Рєпіна». Відвідувачі заходу в ігровій формі, на прикладі родоводу митця знайомилися зі специфікою проведення генеалогічного пошуку, створення родового древа. Платформа працює, наповнюється новими матеріалами. На сьогодні маємо вже 9600 унікальних користувачів онлайн-платформи, серед них як користувачі з України, так і з інших країн світу.

6. В рамках проєкту також був розроблений **логотип музею та мерч**, що є важливим завданням для популяризації установи та підвищення її впізнаваності. До створення логотипу і мерчу залучений професійний дизайнер [9].

Потрібно відмітити, що проєкт реалізовувався в зоні можливих бойових дій. Через загострення ситуації та постійні обстріли проведення заходів стало небезпечним. Тому майже всі активності було перенесено у спеціально облаштоване міське бомбосховище. Місце проведення тримали в таємниці, а учасників запрошували особисто або через закриті чати. Ще одним викликом стали постійні перебої з електропостачанням, що спричиняло затримки від типографій та постачальників та змушувало переносити заходи. Проте гнучке планування та використання зарядних станцій EcoFlow, наданих партнерами, дозволило проводити заходи навіть під час відключень світла. Тож попри всі перешкоди, нам вдалося зберегти аудиторію та успішно реалізувати проєкт.

Але, мабуть, найбільш значущий результат нашого проєкту – той, який ми навіть не закладали в заявку. Результат, що вийшов далеко за межі Чугуєва і навіть України. Завдяки відомостям, які прозвучали в наших подкастах, до музею стали звертатися як до авторитетного джерела з питань української ідентичності Іллі Рєпіна. І це стало нашим інструментом у боротьбі за деколонізацію його спадщини на світовому рівні. Найсвіжіший випадок: до нас звернулися українські активісти щодо роботи Рєпіна в Бруклінському музеї. Пейзаж, на якому навіть був авторський підпис «Чугуїв. 1876», там був підписаний як «російський пейзаж».

І тут усі частини нашого проєкту склалися в єдиний пазл. Ми надали архівні дані з онлайн-платформи «Земляки Іллі Рєпіна», які неспростовно доводять походження митця саме з України. Порекомендували прослухати наші подкасти.

Ця стратегія виявилася успішною. Після перемовин активістів з музеєм, спираючись на наші матеріали, етикетаж було змінено. Сьогодні ця робота офіційно має назву «Зимовий пейзаж. Україна» [1]. І це не просто зміна одного слова на табличці. Це реальний акт культурної дипломатії, який став можливим завдяки локальному проєкту.

Ще одним важливим результатом вважаємо те, що молодь, яка була учасниками нашого проєкту, сьогодні реалізує власну ініціативу в сфері збереження культурної спадщини в рамках навчання «Спадщина: простір для роботи». А ми з гордістю підтримуємо їх уже в ролі партнерів.

Висновки

Реалізація проєкту «Ілля Рєпін: далекий близький» в умовах воєнного часу переконливо продемонструвала ефективність інноваційних підходів до деколонізації

культурної спадщини та формування локальної ідентичності: Завдяки поєднанню науково-дослідницької роботи, інноваційних освітніх форматів та активної комунікації, музей успішно долає радянські стереотипи, що домінували в сприйнятті постаті Іллі Рєпіна.

Ключові досягнення проєкту включають:

- Створення нового, багатовекторного наративу про І.Ю. Рєпіна, що інтегрує його в український культурний контекст та підкреслює його зв'язки з Чугуївщиною.
- Активне залучення молоді та місцевої громади до процесів переосмислення історії через інтерактивні музейні ігри, мовні клуби та подкасти.
- Підвищення авторитету музею як експертного центру з питань локальної ідентичності та деколонізації культурної спадщини.
- Розробка цифрових інструментів, таких як історико-генеалогічний портал, що сприяють відновленню історичної пам'яті та зв'язків поколінь.

Таким чином, досвід Художньо-меморіального музею І.Ю. Рєпіна підтверджує, що культурна спадщина може ефективно слугувати ресурсом для відновлення та розвитку травмованих війною громад, сприяти деколонізації суспільної свідомості та зміцненню національної ідентичності в Україні та світі.

Перелік літератури:

1. Бруклінський музей змінив підпис до картини Рєпіна: чому це важливо. Наталка Маринчак. *Радіо НАКИПІЛО*. URL: https://radio.nakypilo.ua/podcast/bruklinskyj-muzej-zminyv-pidpys-do-kartyny-ripyna-chomu-cze-vazhlyvo/?fbclid=IwY2xjawMoKiBleHRuA2FlbQIxMABicmlkETFjcHl4RnJ3Q2hubkhuZlBmAR73TOjLcJzJpPTTiLqF-kVDkNA8euHWr-CRZskqo6cOQJbrz_1R2jNPuJuyFA_aem_cZlwRQjrinqOQE_nEyRPPw (дата звернення: 5.09.2025).
2. Вітаємо переможців VIII Загальноукраїнського конкурсу найкращих проєктів у сфері освіти дорослих! URL: <https://uaod.org.ua/novini/vitayemo-peremozhcziv-viii-zagalnoukrayinskogo-konkursu-najkrashhyh-proyektiv-u-sferi-osvity-doroslyh> (дата звернення: 5.09.2025).
3. ЗЕМЛЯКИ ІЛЛІ РЄПІНА: ЧУГУЇВСЬКИЙ ІСТОРИКО-ГЕНЕАЛОГІЧНИЙ ПОРТАЛ. URL: <https://www.repins-compatriots.org/> (дата звернення: 5.09.2025).
4. Локальна ідентичність Іллі Рєпіна. *Радіо НАКИПІЛО*. URL: <https://radio.nakypilo.ua/podcast/lokalna-identychnist-illi-ryepina/> (дата звернення: 5.09.2025).

5. Проєкт «Ілля Рєпін: далекий близький» – як це було... URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zQTxih2ISkw> (дата звернення: 5.09.2025).
6. Рєпін в контексті сучасних деколоніальних процесів в Україні: погляд ззовні. *Радіо НАКІПІЛО*. URL: <https://radio.nakypilo.ua/podcast/ryepin-v-konteksti-suchasnyh-dekolonialnyh-proczesiv-v-ukrayini-poglyad-zzovni/> (дата звернення: 5.09.2025).
7. Рєпін: міти, правда та взаємовплив. *Радіо НАКІПІЛО*. URL: <https://radio.nakypilo.ua/podcast/ryepin/> (дата звернення: 5.09.2025).
8. Розкриття образу міста через культурну спадщину / запис інтерактивної лекції. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8LUevJOIZel> (дата звернення: 5.09.2025).
9. Сьогодні ми презентуємо новий логотип Художньо-меморіального музею І. Ю. Рєпіна. URL: <https://www.facebook.com/museumrepin/posts/pfbid02xtysbXgvQ25dvctJ84izyj7ZU1vN6F9jQo5TTLGMEtVzDz3GSJQVDoBH7K2A5LSVl> (дата звернення: 5.09.2025).
10. Унікальна карткова гра «Відверта розмова з Іллею Рєпіним». URL: <https://www.facebook.com/groups/804976134248878/permalink/1009127160500440> (дата звернення: 5.09.2025).
11. Це була наша перша розмова з молоддю Чугуївської громади. URL: <https://www.facebook.com/museumrepin/posts/pfbid0zzmKNNEPas4DqduUQUA5KVs6Av4RjFLnnApVuMEtMYxg68Jsd3AFMyTXwiQVWs6Cl> (дата звернення: 5.09.2025).